

BRUSSEL XL IN STENEN

Het geheugen van het bouwen

CIVA

Sommige mensen vragen zich af wat het nut van architectuurmusea is. Een wandelingetje door het stadscentrum of de dorpskern, dat is toch een tocht door de bouwgeschiedenis? Victor Horta, het uithangbord bij uitstek van architecturaal Brussel, verzuchtte in zijn Mémoires over zijn stage als achttienjarige bij de Parijse binnenhuisarchitect Jules Debuysson: 'Mijn verblijf in Parijs, mijn wandelingen, de monumenten en musea hebben mijn kunstenaarshart wijd geopend. Geen enkele school had mij beter het enthousiasme van de architectuur kunnen leren kennen dan het aanschouwen en interpreteren van de monumenten die een blijvende stempel op mij hebben gedrukt.'

Toch bieden architectuurmusea en -archieven een troef van onschatbare waarde: ze tonen zaken die intussen verdwenen zijn, bieden een kijkje in de interne keuken van de architect of duiden zijn dromen.

HORTAMUSEUM
Amerikastraat 25
1060 Brussel
02 543 04 90
www.hortamuseum.be

ARCHIVES D'ARCHITECTURE
MODERNE / CIVA
Kluisstraat 55
1050 Brussel
02 642 24 62
www.aam.be
www.civa.be

DE LOGE
Kluisstraat 86
1050 Brussel
02 649 86 65
www.aam.be

SINT-LUKASARCHIEF
Vanderlindenstraat 22
1030 Brussel
02 217 65 99
www.sint-lukasarchief.be

HORTAMUSEUM

Zonder twijfel is het Hortamuseum het meest bezochte architectuurmuseum van de hoofdstad. Voor de toegangspoort in de Amerikastraat in Sint-Gillis staan altijd dichte drommen toeristen. Het is dan ook een van Horta's fraaiste visitekaartjes. Tussen 1901 en 1919 was dit de plek waar hij woonde en zijn atelier had. Het huis werd gebouwd in 1898, toen Horta's ster schitterde als nooit tevoren. Het grote raam dat zich over de breedte van de tweede verdieping uitstrekt, is van het atelier van Horta en zijn medewerkers. De buitenkant toont Horta op zijn best: organische vormmotieven, gebruik van kostbare en industriële materialen, fijne afwerking van het ijzerwerk, enzovoort. Binnenin is het museum eveneens een feest voor het oog. Deurklinken, meubels, behangpapier en tapijtmotieven maken het geheel tot een onweerstaanbaar Gesamtkunstwerk. Maar los van de enorme decoratieve rijkdom, verdient ook Horta's aanpak van de structuur de bijzondere aandacht. Anders dan bij veel van zijn tijdgenoten, was het zijn bekommernis om zoveel mogelijk zenitaal licht in huis te brengen. Zo zijn er maar liefst drie verschillende trappenhuizen: een voor de bedienden, een voor het atelier en een voor de bewoners van het huis. Het museum biedt ook een mooie collectie van diverse documenten, foto's en maquettes van Horta's oeuvre. In de kelder vind je de maquette van het in 1965 gesloopte Volkshuis. Het Hortamuseum prijkt terecht op de werelderfgoedlijst van de Unesco.

ARCHIVES D'ARCHITECTURE MODERNE, DE LOGE EN HET CIVA

Het architectuurmuseum De Loge is het uitstalraam van de Archives d'Architecture Moderne (AAM). Sinds 1968 verzamelt deze archiefinstelling plannen, maquettes, foto's en andere informatie over de architectuur vanaf het einde van de negentiende eeuw. Hier vind je onder andere de megalomane plannen uit 1960 van het Manhattanproject in de Noordwijk, het voorstel van Gaston Buytaert om de serres van de Kruidtuin neer te

halen en te vervangen door een spiksplinternieuw gebouw voor de Koninklijke Bibliotheek Albert I, werk van Renaat Braem en de plannen voor een Utopische Stad uit 1926 van Stanislas Jasinski. In De Loge belichten de AAM verschillende architectuurstromingen, met tentoonstellingen rond Antoine Pompe en het modernisme in België, Paul Hankar, Henry Van de Velde, de Tuinwijken, de modelflat, Belgische architectuur in 1958, art nouveau en art deco. Daarnaast stellen de AAM ook inventarissen van bouwkundig erfgoed op, wat het wetenschappelijke onderzoek vereenvoudigt.

De AAM vormen een waardevolle tandem met het Internationaal Centrum voor Stad, Architectuur en Landschap (CIVA) aan de overkant van de straat. In het CIVA vind je een uitstekende bibliotheek en documentatiecentrum, een archief, conferentiezaal en tentoonstellingsruimtes.

Het CIVA bestudeert de evolutie in wonen, leven en werken sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog en alle afgeleide maatschappelijke fenomenen. Hier kun je terecht voor debatten, lezingen, tentoonstellingen, maar ook een heleboel eigen publicaties over pakweg tuinen, de link tussen architectuur en toerisme, de impact van de grootstad en het oeuvre van specifieke architecten.

SINT-LUKASARCHIEF

Heel wat mensen kennen het Sint-Lukasarchief als een organisatie die geregeld op de barricaden klimt. Door middel van publicaties, tentoonstellingen en 'acties' vraagt het aandacht voor bedreigd bouwkundig erfgoed. Wanneer een uniek gebouw afgebroken dreigt te worden, brengt het Sint-Lukasarchief dit onder de aandacht en probeert het buurtbewoners en drukingsgroepen te mobiliseren. Daarnaast heeft het archief een uitstekende wetenschappelijke reputatie. Zo is er een uitgebreide en immer groeiende inventaris en een foto- en diatheet die onmisbaar zijn voor onderzoek en restauratiewerkzaamheden.

Architectuurscholen

LA CAMBRE

La Cambre, voluit de Ecole nationale supérieure des arts visuel de La Cambre, werd in 1927 opgericht door Henry Van de Velde. Hij was van opleiding schilder, maar stapte al gauw onder invloed van de Engelse Arts and Crafts-beweging over naar de toegepaste kunsten en de architectuur, in zijn ogen een uitdagende totaalopdracht. In een tijd waarin allerlei neostijlen en het eclecticisme de dienst uitmaakten, ging hij op zoek naar oorspronkelijkheid en experiment. Anders dan zijn tijdgenoot, collega en naaste concurrent Horta, aanvaardde Van de Velde heel wat buitenlandse opdrachten. Zo verwierf hij naam en faam in Duitsland en richtte hij rond 1900 in Weimar de Kunstgewerbeschule op, een voorloper van de befaamde Bauhausschool, die door Walter Gropius naar creatieve hoogten werd getild.

Van de Velde had een hybride school voor ogen, met aandacht voor materialen, bouwstijlen en geschiedenis, en ruimte voor experimenten. Dat was voor hem de beste garantie voor het verkrijgen van een nieuwe generatie (ruimtelijke) vormgevers. Na het einde van de Eerste Wereldoorlog verzamelde hij een schare jonge, ambitieuze architecten en kunstenaars om zich heen. Persoonlijkheden en geestesverwanten als Huib Hoste, Antoine Pompe en Victor Bourgeois legden mee de basis voor een van de modernistische epicentra van het land. De nieuwe onderwijsinstelling vond onderdak in de oude Cisterciënzersabdij van Terkameren, op het einde van de Louizalaan. Op dat moment was Van de Velde een internationaal gerenommeerde architect en vormgever, met onder meer de bouw van het Kröller-Müller museum in het Nederlandse Otterloo, het ontwerp van het Blogo van de NMBS en talloze meubels op zijn actief. Ook vandaag hangt de vooruitstrevende geest van Van de Velde nog steeds in La Cambre. Architectuur, aldus Van de Velde en zijn navolgers, was een zaak van het verstand en onlosmakelijk verbonden met techniek en kunsten. Tijdens de vijfjarige opleiding worden de studenten bestookt met talloze initiatieven. Zo zijn er geregeld tentoonstellingen, zoals een fotografiebiënnale over stedelijkheid en architectuur, conferenties en debatten. De school geeft ook een eigen tijdschrift uit, *Cahiers de la Cambre*.

SAINT-LUC

Het Institut Supérieur d'Architecture Saint-Luc de Bruxelles is een van de zes afdelingen van het gelijknamige instituut. Deze Franstalige kunstschool werd al in 1863 opgericht en kende doorheen de jaren een grote bloei. Zo'n tweeduizend studenten en driehonderd docenten buigen zich er over de kunsten, grafiek, stedenbouw en architectuur. De

bekende striptekenaar François Schuiten heeft aan deze school het vak geleerd. Met zijn reeks *De Duitse Steden* (in samenwerking met Benoît Peeters) klaagt hij de kortzichtigheid van het kaalslagurbanisme en het façadisme in Brussel aan. In het spraakmakende album *Brüssel* voeren Schuiten en Peeters vastgoedontwikkelaar Freddy De Vrouw ten tonele. De naam is een knipoogje naar de man achter de Manhattanwijk en de talloze parkeergarages in de binnenstad, Charly De Pauw. In hun beeldverhalen introduceerden Schuiten en Peeters het begrip *bruxellisation*, 'verbrusseling', een weinig flatterende naam voor de systematische sloop van het bouwkundige erfgoed. 'Geschonden, toegetakeld en bezaaid met anonieme woontorens en kantoorflats is Brussel eigenlijk niet om aan te zien. Maar niettemin gaat uit deze warboel, deze architectonische flaters, deze verstrengeling van misvattingen een heel eigen charme uit. Onzichtbaar voor wie de stad haastig doorkruist, maar onloochenbaar voor wie er woont', aldus Peeters. Er is dus nog genoeg werk voor de architecten en stedenbouwkundigen van de toekomst.

SINT-LUCAS

Nederlandstaligen kunnen terecht in Sint-Lucas. De Brusselse afdeling is een van de oudste vrije architectuurinstellingen van ons land. Een van de beroemdste alumni is de eerste Vlaamse Bouwmeester, bOb Van Reeth. Hij studeerde eind jaren zestig af bij wat toen gold als een van de progressiefste architectuuronderwijsinstellingen van de Lage Landen. Als kind van zijn tijd streefde hij ernaar om de architectuur te ontdoen van zijn strakke stramien, iets wat hij naar eigen zeggen leerde bij zijn Brusselse leermeesters.

ZIE HET PARCOURS OP BLZ. 64, NR. 1

ZIE PARCOURS 1 OP BLZ. 17, NR. 7

SINT-LUCAS
Paleizenstraat 65-67
1030 Brussel
02 242 00 00
www.architectuur.sintlucas.wenk.be

ÉCOLE NATIONALE SUPÉRIEURE DES ARTS
VISUELS DE LA CAMBRE
Abdij Terkameren 21
1000 Brussel
02 626 17 80
www.lacambre.be

INSTITUT SUPÉRIEUR D'ARCHITECTURE
SAINT-LUC DE BRUXELLES
Charleroiseseesteenweg 134
1060 Brussel
02 537 34 19
www.st-luc-brussels-archi.be

Copyright op gebouwen: een anachronisme?

Eind april 2008 berichtten de media dat de burgemeester van de stad Mechelen handige digitale fotobewerkers opriep om foto's van het Atomium onder handen te nemen. Meer nog, hij vroeg om foto's in te sturen waarop het Atomium was weggeretoucheerd! De stad plande immers een grote tentoonstelling over Expo '58, op basis van foto's en films die door de bezoekers van destijds waren ingezonden. Maar op heel wat afbeeldingen prijkt onze nationale trots, het Atomium. En dat was een onoverkomelijk probleem, want het Atomium is een goed beschermd icoon. De oproep van de burgemeester was het begin van een mediastorm. Even herhalen dus.

WEB MET ZWARTE GATEN

Iedereen die enigszins vertrouwd is met het internet, kent foto- en filmfora als *Flickr*, *YouTube* en dichter bij huis *Garagetv*. Het principe is simpel: je kunt als gebruiker filmpjes en foto's op het web laden over zowat alles. Je favoriete tijdverdrijf, een korte citytrip naar de zon, enzovoort. Stel nu dat je beslist om een bezoek te brengen aan Brussel, je belandt aan de voet van het Atomium, je maakt een foto van het gezelschap met het monument op de achtergrond. Je deelt met familie en vrienden de foto's van de dag op je weblog. In dat geval is de kans redelijk groot dat je kort daarna een gepeperde rekening van de auteursrechtenmaatschappij SABAM in de bus krijgt. Afbeeldingen van het Atomium kunnen niet zomaar worden gebruikt. Elk gebruik van het beeld dient aan de vzw Atomium of aan SABAM (dat de rechten beheert) te worden gemeld. Daarnaast moet ook '© Atomium' worden vermeld. Of zoals het officieel luidt op de website van het Atomium: 'Het beeld van het Atomium is beschermd. Elk gebruik, verspreiding en/of reproductie ervan, moet stellig worden meegedeeld aan de vzw Atomium of aan de maatschappij sabam. Elke inbreuk op deze verplichting zal worden vervolgd.'

Het Atomium is wellicht het bekendste voorbeeld van gebouwen die auteursrechtelijk goed beschermd worden. Maar hetzelfde geldt voor de gebouwen van Victor Horta, Henry Van de Velde en Josef Hoffman, de architect van het schitterende Stocletpaleis. Het wereldwijde web is dus doorspekt met zwarte gaten, plaatsen die digitaal niet bestaan.

MELKKOE OP JAREN?

De wet op het auteursrecht stipuleert dat 'alleen de auteur van een werk van letterkunde of kunst het recht heeft om dit op welke wijze of in welke vorm ook (...) te reproduceren of te laten reproduceren.' Het recht geldt tot zeventig jaar na de dood van de auteur. In het geval van het Atomium zitten de nakomelingen van ingenieur-architect André Waterkeyn nog tot 2075 op rozen. De vraag rijst of gebouwen die tot het collectieve culturele erfgoed behoren én afgebeeld zijn op miljoenen foto's (en muntstukken, zoals het Atomium) zo lang door het auteursrecht moeten worden beschermd.

INTUSSEN IN MECHELEN ...

De stad Mechelen kreeg in ieder geval haar zin. Het initiatief ontving zoveel weerklank in binnen- en buitenlandse media en op talloze blogs dat de vzw Atomium uiteindelijk inbond. Alleen in 2008 én bovendien alleen voor niet-commerciële activiteiten en publicaties in het kader van de herdenking van expojaar 1958 versoepelde men de voorwaarden. Afbeeldingen op websites mochten plotseling wel, zonder dat ervoor moet worden betaald. De verplichting om '© SABAM 2008 - www.atomium.be' te vermelden, blijft behouden. Wees dus voorzichtig als je aan de slag gaat met je fotootjes van bekende gebouwen.